

УДК 378.22:159.9-027.561

Тесленко М. М.

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології

Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

e-mail: marina_teslenko@mail.ru

ORCID ID 0000–0003–4676–7736

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ПОКАЗНИК ЯКОСТІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА

У статті проаналізовано та обґрунтовано значення компетентнісного підходу як головної умови якісної професійної підготовки майбутнього психолога в системі вищої школи. Виокремлено проблеми, що мають місце у підготовці компетентного фахівця-психолога. З'ясовано, що якість освіти — це система соціально обумовлених показників рівня знань, умінь, ціннісного ставлення до світу, якими повинен володіти майбутній фахівець. Зроблено огляд різних структур та моделей професійної компетентності психолога. Окреслено перспективи нашої подальшої роботи у цьому напрямку.

Ключові слова: фахова підготовка у вищій школі, фахівець-психолог, якість освіти, професійна компетентність, структури та моделі професійної компетентності психолога.

Постановка проблеми. Освіта, орієнтована на підготовку фахівця-психолога, сьогодні стикається з різними проблемами.

Зокрема, методологічна проблема, що обумовлена особливістю психології як науки, а саме — відсутністю загальноприйнятої наукової теорії, існування різних напрямків і наукових шкіл. Першокурснику складно узгодити багатовимірність психологічного знання. Це значно уповільнює формування цілісної професійної свідомості майбутніх фахівців.

Наступна проблема, яку ми виділили, це проблема формування професійно важливих якостей майбутнього фахівця. Опитування, яке ми провели серед студентів, які здобувають вищу освіту за напрямом підготовки «Психологія», показало, що існуюча система підготовки психологів переважно орієнтована на інформаційне забезпечення студентів щодо різних галузей та напрямів психології, методик діагностики тощо. Освіта у вищій школі фактично не спрямована на розвиток у майбутніх фахівців якостей, необхідних для майбутньої професійної діяльності. Крім того, на думку старшокурсників, недостатня увага приділяється практичній підготовці, яка давала б можливість оволодіти професійними прийомами, що є основним засобом надання професійної допомоги людям.

Ще Є. Клімов підкреслював, що саме в процесі фахового навчання «відбувається засвоєння системи основних ціннісних уявлень, що характеризують професійну спільноту... оволодіння спеціальними знаннями, вміннями, навичками, необхідними і важливими для майбутньої професійної діяльності, «для життя», для успішного «професійного старту». Розвива-

ються професійно важливі особистісні якості, структурується система цих якостей» [3, с. 169].

Не варто забувати і про проблему низького рівня сформованості пізнавальної самостійності у значної кількості першокурсників: переважна більшість не вміють ставити перед собою цілі, усвідомлювати мотиви навчання у цілому; не уміють ставити питання, знаходити аргументи, обґрунтовувати свою відповідь; несформоване уміння конспектувати, реферувати та інше; майже не розвинене вміння аналізувати, коригувати та вдосконалювати власні пізнавальні процеси.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування професійної компетентності майбутнього фахівця сьогодні гостро обговорюється як теоретиками, так і практиками. Компетентнісний підхід є одним із шляхів оновлення змісту освіти й навчальних технологій у більшості розвинутих країн світу. Увага до компетентнісного підходу пояснюється тим, що саме набуття життєво важливих компетенцій може стати передумовою успішності самореалізації випускника в суспільстві й передумовою розвитку самого суспільства. Тому головним завданням сучасної освіти у вищій школі, на нашу думку, є підготовка компетентного члена суспільства, спроможного приймати адекватні рішення, реагуючи на особистісні та соціальні виклики.

Компетентнісний підхід у системі вищої та загальної середньої освіти є предметом наукового дослідження таких вітчизняних науковців, як І. Агапов, І. Бабин, П. Бачинський, С. Бондар, Г. Гаврищак, І. Гудзик, І. Єрмаков, Я. Кодлюк, О. Локшина, О. Малихін, О. Овчарук, О. Пометун, В. Семиченко, Л. Сень, С. Сисоєва, О. Ситник, Г. Терещук, С. Трубачова, Н. Фоменко, Г. Фрейман, В. Циба та інші.

Професійне становлення майбутніх психологів вивчали зокрема Г. Абрамова, І. Андрійчук, М. Бадалова, О. Бондаренко, Л. Долинська, І. Зимня, І. Зязюн, Т. Ільїна, О. Кондрашихіна, Н. Коломінський, І. Мартинюк, В. Панок, Н. Пов'якель, Н. Пророк, В. Семиченко, Л. Уманець, С. Чеботарьова, Н. Шевченко, Л. Шнейдер та інші).

У працях цих учених знаходимо думку про те, що професійна підготовка майбутніх психологів повинна здійснюватись у новій особистісно орієнтованій парадигмі, передбачати актуалізацію професійно важливих особистісних якостей, орієнтуватись на формування професійної компетентності психолога, а також створення системи професійних навичок, які дозволять майбутньому фахівцю досягати професійного успіху та забезпечать його самореалізацію.

Враховуючи зазначене, **метою статті** є обґрунтування значення компетентнісного підходу як головної умови якісної професійної підготовки майбутнього психолога у системі вищої школи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні очевидно, що завтрашній день і наше майбутнє будуть багато в чому визначатися рівнем і якістю освіти та професійної підготовки сучасної молоді людини, її світоглядною позицією, бажанням й умінням брати активну участь у перетворенні світу.

Якісна освіта розглядається в наш час як один із основних індикаторів якості життя, інструмент соціальної та культурної злагоди й економічного зростання. Не випадково серед характеристик так званого індексу розвитку людського потенціалу (ІРЛП), за яким Програма розвитку ООН порівнює рівень соціального й економічного розвитку країн, показник освітньої діяльності є одним з трьох основних індикаторів (добробут, освіта та здоров'я) в інтегрованій оцінці якості людського життя [8]. Отже, саме поліпшення якості освіти є одним з головних завдань сучасної політики в галузі освіти, національним пріоритетом і передумовою національної безпеки держави, умовою реалізації права громадян на освіту.

Чимало дослідників присвятили свої наукові праці актуальним питанням освіти та підготовки фахівця у вищій професійній школі, у тому числі Ю. Азаров, С. Вишнякова, С. Золотухіна, А. Кас'ян, В. Лозова, М. Мельничук, С. Півявський, В. Сергеев, А. Серьожкіна, Г. Троцько, В. Ядов та інші.

Аналізуючи визначення поняття «якість», можна помітити, що якість у будь-якому випадку визначається як сукупність, як система показників, а не одна властивість або одна характеристика. Це вкрай важливо, тому що, ведучи мову про якість освіти або якість підготовки фахівця, досить часто ми маємо на увазі якість знань, умінь і навичок. Однак знання самі по собі не визначають якість випускника вищої школи.

Якість освіти у деяких джерелах визначається як «соціальна категорія, яка визначає стан і результативність процесу освіти у суспільстві, його відповідність потребам та очікуванням суспільства... у розвитку та формуванні цивільної, побутової і професійної компетенції особистості» [9, с. 61]. Іншими словами, якість освіти — це система соціально обумовлених показників рівня знань, умінь, ціннісного ставлення до світу, якими повинен володіти майбутній фахівець.

О. Малихін [4] професійну компетентність визначає як якісну характеристику ступеня оволодіння особистістю своєю професійною діяльністю й передбачає:

– усвідомлення своїх спонукань до даної діяльності — потреб та інтересів; прагнень і ціннісних орієнтацій; мотивів діяльності й уявлень про свої соціальні ролі;

– оцінку своїх особистісних властивостей і якостей як майбутнього фахівця — професійних знань, умінь і навичок, професійно важливих якостей;

– регулювання на цій основі свого професійного становлення.

На думку О. Пометун, система компетентностей майбутнього фахівця має ієрархічну структуру [5].

На першому рівні стоять ключові компетентності, до яких належать міжпредметні та надпредметні компетентності. Ці компетентності визначають як здатність людини здійснювати складні поліфункціональні, поліпредметні, культурно доцільні види діяльності, що дозволяють ефективно розв'язувати актуальні індивідуальні, соціальні та інші проблеми.

Другий рівень займають загально-галузеві компетентності, які набуває особа упродовж засвоєння змісту тієї чи іншої освітньої галузі у вищому

навчальному закладі. Вони відбиваються у розумінні того, яке місце ця галузь займає у суспільстві, а також в умінні застосовувати ці компетентності на практиці для розв'язування індивідуальних та суспільних проблем.

І на третьому рівні стоять предметні компетентності, які набуває студент упродовж вивчення тієї чи іншої навчальної дисципліни вищого навчального закладу протягом навчального року.

І. Зимня, наприклад, розглядає результат якісної освіти не як набір окремих компетентностей, а як цілісну особистісну інтегративну якість майбутнього фахівця, яка виявляється в адекватності розв'язання проблем (стандартних і нестандартних) у всьому розмаїтті соціальних і професійних ситуацій. Ця якість становить соціально-професійну компетентність людини. І. Зимня виокремлює такі її компоненти: а) готовність до прояву (мотиваційний аспект); б) знання змісту майбутньої професії (когнітивний аспект); в) досвід виявлення у різноманітних ситуаціях (поведінковий аспект); г) ставлення до обраної професії та об'єкта її застосування (ціннісно-смысловий аспект); д) емоційно-вольова регуляція процесу та результату прояву компетентності [2].

У праці британського психолога Дж. Равена «Компетентність у сучасному світі» дається найзагальніше розуміння компетентності та її структури [6]. Автор стверджує, що компетентність складається із великої кількості компонентів, багато з яких відносно незалежні один від одного; деякі з них відносяться швидше до когнітивної сфери, а інші — до емоційної, і ці компоненти компетентності можуть значною мірою замінювати один одного в якості складових ефективної поведінки. Чим більше таких компонентів залучає людина у процес досягнення значущих для себе цілей, тим більша ймовірність, що вона цих цілей досягне.

Як пише В. Семиченко, «компетентність — це атрибут особистісного рівня, система тих засвоєних засобів, за допомогою яких людина має можливість вирішувати ті чи інші завдання своєї життєдіяльності. Будь-яке знання, окремі навички або вміння тільки тоді стають дієвими, коли інтегруються у загальну систему, вступають у зв'язки з іншими структурними елементами, ієрархізуються, творчо модифікуються, гнучко використовуються відповідно до цілей і умов діяльності або міжособистісної взаємодії» [7, с. 254].

Цікавими, на наш погляд, є розроблені С. Чеботарьовою [10] дві моделі компетентісного фахівця як орієнтовної основи навчально-професійної діяльності. Узагальнена модель професійної компетентності фахівця і модель професійної компетентності фахівця-психолога. Узагальнена модель професійної компетентності фахівця складається з трьох компонентів (компетенцій):

- універсальні професійні компетенції — якості, необхідні фахівцеві, незалежно від його професії та спеціалізації: працездатність, надійність, відповідальність, організованість, самостійність, соціально-професійна мобільність, заповзятливість, комунікативність, соціально-професійна відповідальність, конкурентоспроможність, активність, ініціативність, навички організації власної пізнавальної діяльності, прагнення до постійного са-

морозвитку, безперервного навчання, наявність особистого професійного плану;

- поліфункціональні компетенції — якості, необхідні фахівцям, що належать до споріднених професій — в кожній з яких виділяються: особистісний блок (професійна спрямованість особистості, професійно важливі якості особистості, здібності, професійне мислення) і мотиваційно-ціннісний блок (професійні цінності, мотиви та установки особистості);

- функціональні компетенції — набір професійних компетенцій, відповідних основним видам діяльності фахівця, у кожній із яких виділяються: когнітивний блок (професійні знання — фундаментальні, спеціальні, прикладні, нормативно-правові та методичні) і діяльнісний блок (професійні уміння, навички і досвід).

Модель професійної компетентності фахівця-психолога також містить три компоненти:

- універсальні професійні компетенції, спільні для всіх фахівців, перераховані в узагальненій моделі, що зазначена вище;

- поліфункціональні компетенції — особистісний блок, входять: соціальна професійна спрямованість особистості («Людина — людина»); професійно важливі якості особистості (емпатія, толерантність, рефлексія, асертивність, самоконтроль); здібності комунікативні й інтелектуальні; професійне мислення і професійне спілкування; у мотиваційно-ціннісний блок входять загальнолюдські цінності, альтруїстичні мотиви, особистість як цінність, гуманістичні установки;

- функціональні компетенції: діагностична, коректувальна, розвивальна, просвітницька, профілактична, консультативна, науково-дослідна, експертна компетенція, в кожній з яких виділяються: когнітивний блок (професійні знання) і діяльнісний блок (професійні уміння, навички і досвід).

Висновок. Отже, ми розглянули професійну компетентність як показник якості фахової підготовки майбутнього психолога. Можна стверджувати, що поняття «компетентність» ширше за поняття «знання, уміння та навички». Воно містить не тільки когнітивну й операційно-технологічну складову, але й мотиваційну, етичну, соціальну і поведінкову. Таким чином, професійна компетентність психолога виступає інтегральною характеристикою, яка дозволяє судити про рівень його підготовленості та здатності якісно виконувати посадові функції.

Перспективними напрямками нашого дослідження є виділення факторів, що сприяють формуванню професійної компетентності майбутніх психологів, визначення критеріїв для оцінки рівня професійної компетентності, розробка теоретико-методологічної моделі особистісного становлення майбутнього психолога з метою оптимізації процесу формування його професійної компетентності.

Список використаних джерел і літератури

1. Андрієвська В. В. Мова й мовлення в структурі професійної компетентності психолога / В. В. Андрієвська // Наукові записки Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України. — К. : Ніка-Центр, 2010. — Вип. 38. — С. 46–63.
2. Зимняя И. А. Социально-профессиональная компетентность как целостный результат профессионального образования (идеализированная модель) / И. А. Зимняя // Актуальные проблемы качества образования и пути их решения в контексте европейских и мировых тенденций : материалы XV Всероссийской науч.-метод. конф. Кн. 2 : Проблемы качества образования. Компетентностный подход в профессиональном образовании и проектировании образовательных стандартов. — М. ; Уфа : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2005. — С. 10–19.
3. Климов Е. А. Введение в психологию труда: учебник для вузов / Е. А. Климов. — М. : Культура и спорт ; ЮНИТИ, 1998. — 382 с.
4. Малихін О. В. Організація самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів: теоретико-методологічний аспект : монографія / Олександр Володимирович Малихін. — Кривий Ріг, 2009. — 307 с.
5. Пометун О. І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн / О. І. Пометун // Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи. — К. : К. І. С., 2004. — 112 с.
6. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация : пер. с англ. / Джон Равен. — М. : Когито-центр, 2002. — 396 с.
7. Семиченко В. А. Формування психологічної компетентності студентів у процесі вивчення курсу психології / В. А. Семиченко // Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. — К. : Нора-Друк, 2001. — Вип. 21. — С. 250–257.
8. Слюсаревський М. Проблеми якості освіти: соціально-психологічний контекст / Микола Слюсаревський // Соц. психологія. — 2007. — № 1. — С. 79–88.
9. Тесленко М. М. Формування пізнавальної самостійності студентів у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.09 / Марина Миколаївна Тесленко. — Х., 2013. — 234 с.
10. Чеботарева С. В. Психологические условия развития профессиональной компетентности студентов специальности «Психология»: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Чеботарева С. В. — Нижний Новгород, 2009. — 242 с.

References

1. Andrijevs'ka V. V. Mova j movlennja v strukturi profesijnoi' kompetentnosti psihologa / V. V. Andrijevs'ka // Naukovi zapysky Instytutu psihologii' imeni G. S. Kostjuka APN Ukraïny. — K. : Nika-Centr, 2010. — Vyr. 38. — S. 46–63.
2. Zimnjaja I. A. Social'no-professional'naja kompetentnost' kak celostnyj rezul'tat professional'nogo obrazovanija (idealizirovannaja model') / I. A. Zimnjaja // Aktual'nye problemy kachestva obrazovanija i puti ih reshenija v kontekste evropejskih i mirovyh tendencij : materialy XV Vserossijskoj nauch.-metod. konf. Kn. 2 : Problemy kachestva obrazovanija. Kompetentnostnyj podhod v professional'nom obrazovanii i proektirovanii obrazovatel'nyh standartov. — M. ; Ufa : Issledovatel'skij centr problem kachestva podgotovki specialistov, 2005. — S. 10–19.
3. Klimov E. A. Vvedenie v psihologiju truda: uchebnik dlja vuzov / E. A. Klimov. — M. : Kul'tura i sport; JuNITI, 1998. — 382 s.
4. Malyhin O. V. Organizacija samostijnoi' navchal'noi' dijal'nosti studentiv vyshhyyh pedagogichnyh navchal'nyh zakladiv: teoretyko-metodologichyyj aspekt : monografija / Olesksandr Volodymyrovych Malyhin. — Kryvyj Rig, 2009. — 307 s.
5. Pometun O. I. Teorija ta praktyka poslidovnoi' realizacii' kompetentnisnogo pidhodu v dosvidi zarubizhnyh krai'n / O. I. Pometun // Kompetentnisnyj pidhid u suchasnij osviti : svitovyy dosvid ta ukrai'ns'ki perspektyvy. — K. : K. I. S., 2004. — 112 s.
6. Raven Dzh. Kompetentnost' v sovremennom obshhestve: vyjavlenie, razvitie i realizacija : per. s angl. / Dzhon Raven. — M. : Kogito-centr, 2002. — 396 s.

7. Semychenko V. A. Formuvannja psihologichnoi' kompetentnosti studentiv u procesi vyvchen-nja kursu psihologii' / V. A. Semychenko // Aktual'ni problemy psihologii' : zb. nauk. prac' Instytutu psihologii' im. G. S. Kostjuka APN Ukraïny / za red. S. D. Maksymenka. — K. : Nora-Druk, 2001. — Vyp. 21. — S. 250–257.
8. Slijusarevs'kyj M. Problemy jakosti osvity: social'no-psihologichnyj kontekst / Mykola Slijusarevs'kyj // Soc. psihologija. — 2007. — № 1. — S. 79–88.
9. Teslenko M. M. Formuvannja piznaval'noi' samostijnosti studentiv u procesi vyvchennja psy-hologo-pedagogichnyh dyscyplin : dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.09 / Maryna Mykolai'vna Teslenko. — H., 2013. — 234 s.
10. Chebotareva S. V. Psihologicheskie uslovija razvitija professional'noj kompetentnosti studen-tov special'nosti «Psihologija»: dis. ... kand. psihol.nauk: 19.00.07 / Chebotareva S. V. — Nizhnij Novgorod, 2009. — 242 s.

Тесленко М. Н.

кандидат педагогических наук, доцент кафедры психологии
Полтавского национального педагогического университета
имени В. Г. Короленко

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ КАК ПОКАЗАТЕЛЬ КАЧЕСТВА ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩЕГО ПСИХОЛОГА

Резюме

В статье проанализировано и обосновано значение компетентностного подхода как главного условия качественной профессиональной подготовки будущих психологов в системе высшей школы. Выделены проблемы, которые имеют место в подготовке компетентного специалиста-психолога. Выяснено, что качество образования — это система социально обусловленных показателей уровня знаний, умений, ценностного отношения к миру, которыми должен обладать будущий специалист. Сделан обзор различных структур и моделей профессиональной компетентности психолога. Определены перспективы нашей дальнейшей работы в этом направлении.

Ключевые слова: профессиональная подготовка в высшей школе, специалист-психолог, качество образования, профессиональная компетентность, структуры и модели профессиональной компетентности психолога.

Teslenko M. M.

Ph.D., associate professor of psychology department,
Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Poltava, Ukraine

PROFESSIONAL COMPETENCE AS AN INDICATOR OF QUALITY OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE PSYCHOLOGISTS

Abstract

The author points that the competence approach is one of the ways to update the content of education and educational technologies in most of developed countries of the world. It is emphasized that improving of the quality of education is one of the main tasks of modern education policy, national priority and a precondition for national security.

It is emphasized that the professional training of future psychologists should be carried out in a new personality-oriented paradigm. It should provide the actualization of professionally important personal qualities, be oriented towards formation of professional competence of psychologist and creating of the system of professional skills, that will allow to achieve professional success, self-fulfillment, acquiring of professional culture of communication, professional intuition, reflection.

There is made generalization of scientific ideas about professional competence of future specialists (O. Malykhin, A. Pometun, I. Zymnia, J. Raven, V. Semychenko, S. Chebotareva). In particular, O. Pometun notes that the system of competences in universities has a hierarchical structure. I. Zymnia considers the result of education not as a set of individual competencies, but as a complete personal integrative quality. J. Raven claims that competence consists of a large number of components, many of which are relatively independent of each other; some of them belong to cognitive sphere, and others belong to the emotional. These components of competence can replace each other as parts of effective behavior. The author has analyzed two models of competent specialist as indicative basis of teaching and professional activities, which were designed by P. Chebotareva.

Prospects for our further research are defined. They are: selection of factors, that help the formation of professional competence of future psychologists, determining of criteria for evaluation of the level of professional competence, design of theoretical and methodological model of personal development of future psychologists in order to optimize the process of forming his professional competence.

Key words: professional training in higher education, specialist psychologist, quality of education, professional competence, structures and models of psychologist's professional competence.

Стаття надійшла до редакції 15.03.2015